

Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 30 червня 2023 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 12–33.

Автор: Батанов О. В.

Організація: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Видання: Конституціоналіст · 2023

Дата публікації: 2023-10-19

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/ekonomichnyj-konstytutsionalizm-v-ukraini-u-konteksti-ievropejskoho-dosvidu-poshuk-optymalnoi-modeli-konstytutsijno-pravove-budivnytstvo-na-zlami-epokh-poshuky-optymalnykh-modelej-materialy-mizhnarod/>

Відомості про автора

Батанов О. В.

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Анотація

ЕКОНОМІЧНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ У
КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ: ПОШУК
ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Вступ. Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що фінансово-економічні фактори усе більше впливають як на життя людини й її соціальне і природне довкілля, так і на процеси формування демократичної державності в цілому, функціонування й організацію публічної влади. Сучасні суспільство і держава з метою свого оптимального та цивілізованого функціонування, об'єктивно вимагають наявності системи взаємопов'язаних ринків, що втягують у свою орбіту не тільки звичайні товари і послуги, але і саму працю, продукти культурної та інтелектуальної діяльності тощо. Вплив «ефекту економіки» відчувається практично на всіх суспільних структурах та інститутах. Соціально-політичне життя суспільства та функціонування соціальної держави чимдалі більше

концентрується навколо створення умов для сталого економічного розвитку. Ціль роботи полягає у розкритті концептуальних проблем трансформації конституційного права, Конституції України та конституційного законодавства у контексті доктрини економічного конституціоналізму та практики конституційної економіки.

Методи дослідження. У процесі виконання дослідження використано такі наукові методи: аналізу – для виокремлення ознак економічного конституціоналізму, дослідження його природи через порівняльний аналіз з іншими правовими категоріями;

діалектичний – для виявлення закономірностей та особливостей, властивих конституційно-правовому регулюванню економіки; історичний – для дослідження генезису понять «конституційна економіка» та «економічний конституціоналізм»; формально юридичний – для дослідження конституційно-правового регулювання економіки на прикладі інститутів публічної власності та публічних фінансів тощо.

Виклад матеріалу. Дискусії навколо таких універсальних категорій сучасного конституціоналізму, як рівність, свобода, справедливість у сучасних умовах все частіше йдуть у контексті їхньої відповідності економічним ринковим відносинам. Так, рівність тлумачиться як рівне право кожного вступати в договірні відносини та володіти власністю, у свободі бачиться, насамперед,

свобода господарської діяльності, справедливість обговорюється у зв'язку з проблемою ефективного перерозподілу доходів тощо. При цьому, сама економічна свобода за своєю сутністю є іманентною складовою механізму ринкової економіки, що ґрунтується на таких принципах як особистий вибір, добровільний обмін, свобода виходу на ринки та конкуренцію, безпека особи та приватна власність. Звідси зміст економічної свободи справедливо тлумачиться у відповідності до доктрини верховенства права як межі втручання держави у вільне здійснення економічної діяльності. Людина володіє економічною свободою, що є складовою частиною її особистісної свободи і як наслідок вона реалізує свої економічні права [1, с. 414–415].

Вбачаючи призначення економічних прав людини у сприянні «розвитку ініціативи в реалізації здібностей людини, обрання засобів існування шляхом вибору праці та участі у виробництві матеріальних благ», М. В. Осядла зазначає, що «свобода як один із основоположних принципів права означає, що право виступає як міра свободи – політичної, економічної, ідеологічної», а «функції свободи справляють вплив на суспільні відносини, правові ролі, забезпечують позитивну динаміку розвитку правового життя та правових реалій, соціального та економічного життя» [2, с. 125, 51, 106].

Зрозуміло, подібна роль економічних чинників у

державному та соціальному житті усвідомлювалася й у попередні епохи. Яскравим прикладом цього є Антуан Монкретьєн (1576– 1621 рр.), який увійшов в історію як яскравий представник меркантилізму у Франції, який обезсмертив своє ім'я тим, що ввів у науковий обіг термін «політична економія». Саме з появою його книги «Трактат з політичної економії» (1615 р.) [3] економічна теорія понад 400 років розвивалася і досі розвивається як політична економія. При цьому перша частина даного терміна походить від слова «політейя», що означає державний устрій. Отже, політекономія дослівно перекладається як закони господарювання у межах держави.

Можна доволі довго цитувати різних економістів та філософів, які займалися відповідними питаннями, але усі вони переконливо ілюструють тісний взаємозв'язок між економічним, суспільним та державним розвитком, ґенезисом економічних та конституційно-правових інститутів. Взаємодія економіки, держави та права проявляється, насамперед, у взаємозалежності економічних та державно -правових відносин. Хоча економічні відносини і розвиваються за власними законами, але при цьому, з одного боку, багато з них регулюються нормами права, стаючи правовими відносинами, не втрачаючи при цьому своєї економічної суті, з іншого боку, економічні відносини істотно впливають на всю систему права.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що успішний розвиток економіки залежить від досконалості механізму конституційно правового регулювання господарсько- економічних та бюджетно фінансових відносин, а також визначення місця і ролі держави в управлінні економічними процесами. Особливо важливою є роль прямого конституційного регулювання економічних відносин. Ці та інші фактори обумовлюють необхідність концептуального аналізу економічного виміру конституційного права, конституції, конституційного ладу та конституціоналізму.

Слід констатувати, що в сучасному світі стрімко підвищується статус конституційного права не лише як фундаменту усієї правової системи суверенних держав, а й в контексті формування глобального конституціоналізму [4]. Конституційно-правова матерія розширюється та об'єкти конституційно-правового регулювання ускладнюються у зв'язку з політологізацією, економізацією, соціологізацією, екологізацією, цифровізацією та іншими тенденціями розвитку конституційного права [5].

Теорія та практика рецепції у конституційному праві [6], у тому числі сучасних концепцій конституційного регулювання економічних відносин – конституційної економіки [7–9], економічного конституціоналізму [10–11], а також застосування зарубіжного досвіду конституціоналізації публічних фінансів [12]

та формування фіскального конституціоналізму [13] до процесів відновлення України, її фінансово-економічної та соціальної відбудови в умовах російсько- української війни та повоєнної перспективи, конституційного, законодавчого, інституціонального, функціонального, ідеологічного та інфраструктурного

забезпечення майбутнього розвитку вітчизняної державності [14], дозволяє зробити низку узагальнень і відповідних висновків.

Концептуальне обґрунтування поняття економічного конституціоналізму як щодо самостійної категорії конституційноправової науки природно породжує проблему її співвідношення з суміжними категоріями, включаючи поняття «економічної конституції», «конституційної економіки». Це той випадок, коли розробка та обґрунтування нової категорії покликане зберегти класичні підходи до дослідження економічного змісту конституційно-правових явищ та процесів, не «розчиняючи» і не перетворюючи останні на «прикметник» до економічних відносин.

З точки зору конституційного правокористування та правореалізації немає жодних підстав для обґрунтування деяких «квазі-, ерзацконституцій» на кшталт «економічної конституції», «фінансової конституції», «податкової конституції», «конституції бізнесу», «конституції громадянського суспільства» тощо. Як емоційно-образні визначення такі характеристики, метафори та епітети, звісно, можливі, але не як самостійні конституційно -

правові категорії. Інше призначення в рамках аксіологічних, онтологічних, сутнісних, змістових, функціонально -праксеологічних характеристик має поняття «конституційної економіки». Відомо, що концептуальне обґрунтування даної категорії історично з'явилося в розробках західних економістів, серед яких особлива роль належить Дж. Б'юкенену, який отримав Нобелівську премію з економіки (1987 р.) за дослідження «контрактних та конституційних засад у прийнятті економічних та політичних рішень». За словами Б'юкенена, етика конституціоналізму є ключем до конституційного порядку, і її «можна назвати ідеалізованим кантіанським світом», де особа, «яка впорядковує, разом із практично всіма своїми товаришами приймає моральний

закон як загальне правило для поведінки». Він вважав, що кожна конституція створюється як мінімум для кількох поколінь громадян. Тому вона повинна вміти збалансувати інтереси держави, суспільства та особистості [15, с. 314, 372].

У первісному варіанті концепція конституційної економіки виникла та розвивалася у відриві від юриспруденції та класичних уявлень про конституцію як основному законі держави. Власне сам Дж. Б'юкенен розглядав її як «конституційну політичну економіку» [16]. Щоправда, в Україні цей науковий напрямок останніми роками формується зусиллями, перш за все, представників

юридичної науки. Тому не випадковим є запропонований нашими вченими акцент у бік конституційно -правової дійсності, маючи на увазі, що «конституційна економіка – це інноваційне, практично наукове поняття, яке поєднує дві різні системи наук – юридичну та економічну з метою всебічного аналізу, вирішення проблем та їх попередження за допомогою взаємодії конституціоналізму та економічних чинників». У цьому аспекті конституційна економіка розглядається як «практична площина для покращення становища держави та її перетворення на правову демократичну» [7, с. 39].

Саме практичне значення застосування конституційної економіки як правового поняття реалізується як комплексний підхід у сфері економіки та права, що, у свою чергу, допомагає вирішити традиційну проблему юристів – незнання економіки, а також самих економістів – незнання питань права, особливо конституційного.

Пошук нових підходів до дослідження з відповідної проблематики пов'язаний, у своїй основі, зі складністю самих по собі фінансово -економічних явищ у їхньому конституційно правовому та іншому галузевому юридичному оформленні. Тому цілком корисними можуть бути як дослідження економістів у конституційно-правовій сфері регулювання економічних процесів (що характерно більшою мірою для західних уявлень про «конституційну економіку»), так і конституційно -правовий, юридичний, своїй основі, аналіз економічних явищ та їх

нормативно-правової бази, як це представлено вітчизняною доктриною конституційної економіки. Але ні першим, ні другим підходами не вичерпується конституційно-економічна проблематика. Концепція економічного конституціоналізму – це системний, міждисциплінарний, багаторівневий аналіз взаємовпливу, взаємодії, взаємопроникнення фінансово-економічних, соціально- культурних, політичних, екогуманітарних, правових процесів на основі та відповідно до цінностей сучасного конституціоналізму, тобто. Це сам процес формування та функціонування конституційної соціально орієнтованої економічної організації державності.

Тому «конституційна економіка» та «економічний конституціоналізм» – це не формальний результат «зміни місць доданків»; це відносно

самостійні, але взаємопов'язані напрями наукових досліджень, за вирішальної участі – якщо мати на увазі, зокрема, проблеми конституціоналізації економічної сфери, особливо – публічної власності та публічних фінансів, – насамперед конституціоналістів, але – у тісному союзі з економістами, фінансистами, соціологами, політологами, екологами, філософами тощо.

Видається, таким чином, цілком обґрунтованою постановка питання про вироблення підходів, що мають власне (а не запозичене, наприклад, у економічній науці) конституційно правове значення, в основі якого – орієнтація на виявлення

економічного змісту всієї системи конституціоналізму, з одного боку, та конституційного значення економічних відносин у всьому їхньому різноманітті, з іншого. На це і націлена категорія економічного конституціоналізму, що включає дуже широке коло економічної проблематики в їх конституційно-правовому прояві, що природно передбачає не обхідність врахування, в тому числі, і політичного значення цих процесів.

При цьому слід мати на увазі, що економічний конституціоналізм є однією з граней конституціоналізму та його системи, що має свою специфіку, але ґрунтується на загальних засадах конституціоналізму та функціонує за притаманним йому алгоритмом. Тим не менш, економічному конституціоналізму притаманні свої змістові особливості, що можуть бути розкриті у його структурі. Першим елементом структури економічного конституціоналізму є його нормативно-правова основа, у якій Конституція України, зокрема, закріплює верховенство права (ст.

8), економічну багатоманітність (ст. 15), соціальну спрямованість економіки (ст. 13), рівність усіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13) та інші фундаментальні засади розвитку економіки в Україні. Другим елементом структури економічного конституціоналізму є економіко-правова свідомість, що поєднує сукупність правових та економічних знань і поглядів суб'єктів

господарювання, що відображають економічну дійсність, а також здатність особистості пізнавати, відображати й узагальнювати економіко-правову реальність, передбачати і прогнозувати розвиток економічних процесів. Враховуючи те, що основним конструктивним втіленням економіко-правової свідомості є здійснення підприємницької діяльності, їй притаманні такі характеристики як ініціативність, ризиковість, тобто готовність до мінливості економіко-правових умов дійсності, що обумовлює її динамічність та гнучкість.

Третім елементом структури економічного конституціоналізму є динаміка його реалізації у певних правовідносинах (бюджетних, податкових, господарських, конституційно-юрисдикційних тощо), у тому числі за участю таких спеціалізованих конституційних органів як Національний банк України, Рахункова палата. Особливої ваги зараз набуває діяльність Конституційного Суду України з захисту економічних прав фізичних осіб та юридичних осіб приватного права під час розгляду конституційних скарг, тобто відбувається вдосконалення правозахисного механізму реалізації економічних прав в Україні [11].

В сучасних умовах необхідність забезпечення стабільності конституційного ладу України набуває особливо важливого значення. Від стану економічної та фінансової систем, реального

фінансово-економічного потенціалу держави значною мірою залежить зміст і спрямованість вітчизняного конституційно правового регулювання. Взаємодія держави, права, економіки та фінансів набуває особливої значимості у періоди радикальних соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень. Про це свідчить досвід так званих нових індустриальних країн, де перехід до ринкової економіки та її стрімкий розвиток відбулися за самої активної участі та підтримки держави. Фундаментальні перетворення в економіко-правовій сфері постсоціалістичних держав із усією визначеністю порушують питання щодо необхідності кардинального перегляду ролі держави і місця органів

публічної влади в процесах життєзабезпечення суспільства. Варто зазначити, що в конституціях зарубіжних держав економічні відносини та публічні фінанси (по суті – «конституційна економіка» або так звана «економічна конституція») у вигляді виокремлених структурних частин доволі детально регламентуються в Іспанії (Розділ VII «Економіка і фінанси»), Косово (Глава 9 «Економічні відносини»), Молдови (розділ IV «Наці

ональна економіка і публічні фінанси»), Румунії (Частина IV «Економіка і публічні фінанси»), Сербії (Частина третя «Економіка і державні фінанси», Туреччини (Частина IV «Фінансові та економічні положення»), Фінляндії (глава VII «Державні фінанси»), Швейцарії (Глава III «Фінансовий устрій»),

Швеції (глава IX «Фінансова влада»), Чорногорії (Частина четверта «Економічний порядок») тощо. Сучасні конституції найвищою мірою насичені економічною термінологією, економічними принципами та економічними концепціями. У конституційних текстах присутні як узагальнюючі категорії, такі як «економіка», «економічний лад», «економічна система», «економічні відносини», «ринкова економіка», «економічна безпека», «економічна політика», які не можуть бути виведеними виключно з пр авовідносин та оціненими виходячи з юридичних позицій без урахування та у відриві від їх специфічного економічного змісту, а й такі, вельми конкретні економічні поняття, як «засоби виробництва», «форми громадського господарства» (ст. 15 Основного закону ФРН 1949) ,

«Ринкова економіка» (ст. 28 Конституції Андорри 1993 р.) , «свобода економічної діяльності», «вільна економічна конкуренція» (ст. 8 Конституції Вірменії 1995 р.) , «економічний розвиток», «кредит, капітал, ринок товарів та послуг» (ст. 166, 167 Конституції Туреччини 1982 р.) , «стабілізація кон'юнктури» (ст.

100 Конституції Швейцарії 1999 р.) та ін. Приклади такого роду конституційної фіксації економічних понять трапляються у більшості сучасних конституцій різних регіонів світу. Аналіз відповідних конституційних правоположень

свідчить, що системне конституційне регулювання фінансових економічних відносин є своєрідним мегатрендом сучасного конституціоналізму в Європі. У цьому контексті варто звернути увагу на те, що Конституція України лише частково врегулювала ринкові економічні основи права власності та тенденцій його розвитку. У той же час практика конституційного правозастосування постійно стикається з сучасними економічними проблемами і різними аспектами правового регулювання власності (види, функції, статус суб'єктів, правовий режим об'єктів тощо). Такі протиріччя виникають, зокрема, при закріпленні права власності в тексті Конституції як конституційної цінності та фундаментального інституту конституційного ладу; визначенні меж його реалізації;

розмежування приватних і публічних інтересів, політичної та економічної влади тощо. У зв'язку з цим актуалізується питання щодо виділення у Конституції окремого розділу «Публічна власність», яким б закріплювався статус публічної власності. Публічна власність таким чином мала б визначатися економічною основою держави, її функцій та сталого розвитку. З точки зору конституційної теорії та практики це означає визначення власності не лише як економічної категорії, а і фундаментальної конституційної цінності, установлення типу власності, який підтримує і захищає держава,

обумовленості форм і видів публічної власності та принципів їх регулювання в поточному законодавстві. Це має особливе значення в системі конституційного регулювання з позиції обґрунтування взаємозв'язку з владою народу. Даний концептуальний підхід базується на поєднанні та співвіднесенні систем публічної власності, конституціоналізму, конституційного ладу та конституційного регулювання. Він дозволяє розмежувати механізми конституційно -правового, цивільно-правового, господарсько- правового регулювання публічної власності та захисту відповідних суб'єктивних конституційних прав людини, оскільки недостатня реалізація такого поділу в чинному законодавстві породжує глибокі протиріччя в реалізації ряду основ конституційного ладу. Серед

них протиріччя приватно -правових форм і публічної природи державної і муніципальної власності; цивілістичної тріади власності (володіння, користування та розпорядження) та системи конституційних прав і обов'язків в економічній сфері тощо.

Так, зокрема, механізм конституційного регулювання власності утворює закріплена в суспільстві система правових засобів здійснення публічної влади, а також економічної влади суб'єктів власності над матеріальними благами. У першому випадку, це система функцій, які належать народу як джерелу влади та єдиному носієві суверенітету. У другому, система

економічних прав і обов'язків. Звідси, механізм конституційного регулювання власності ширше цивільно -правового, оскільки охоплює: категорії суверенітету і влади народу, конституційної економіки, економічних

основ конституційного ладу; економічні, соціальні, природоохоронні та інші права, статус України як соціальної держави, що функціонує на принципах сталого розвитку тощо.

Враховуючи, що за своїми формою та функціями конституційне регулювання власності – це прямий вплив на соціально-економічні відносини за допомогою системи конституційних норм з метою їх упорядкування, охорони та розвитку, його специфіка полягає головним чином в тому, що для впливу на структурні елементи публічної власності необхідні різні за своїм змістом правові засоби. Як саме конституційне регулювання, так і комплексне регулювання власності, ґрунтується, перш за все, на закріпленні: правового статусу суб'єктів, правового режиму об'єктів, змісту власності і лише потім їх деталізації в діючому законодавстві. Тобто доцільно розрізняти механізми конституційно-правового та цивільно-правового регулювання власності, так як в їх основі лежать різні правові ідеї і

методи регулювання. Також розвиток Конституції України свідчить про необхідність закріплення у ній окремого розділу «Публічні

фінанси». Такий підхід обумовлюється, з одного боку, вкрай фрагментарним регулюванням фінансових відносин у чинній Конституції України, так і, з другого боку, тими тенденціями, які відбуваються у сфері публічних фінансів у сучасних демократичних державах та світі в цілому. Вперше в історії європейського конституціоналізму до такого способу регламентування публічних фінансів вдався німецький конституцієдавець. В Основному Законі Федеральної Республіки Німеччини є Розділ X «Фінанси», який викладено у формі детальних зобов'язань держави у сфері публічних фінансів.

Наслідуючи цей досвід, у багатьох сучасних державах конституційна регламентація публічних фінансів здійснюється за двома напрямками: це створення матеріальних гарантій ефективності держави і запобігання при цьому її сваволі. Така регламентація має бути спрямованою на гармонізацію цих двох конституційних цінностей. Насамперед фінансова система має бути побудована таким чином, щоб гарантувати формування, накопичення і збереження заощаджень, а також застосування фінансових коштів, необхідних для сталого економічного і соціального розвитку, що значною мірою відкликатиметься на злободенні проблеми та виклики соціально-економічного життя сучасної України, а також відповідатиме тенденціям сталого

розвитку у провідних державах світу.

У цілому, традиція конституційної регламентації фінансових відносин була закладена ще на першому етапі розвитку світового конституційного розвитку. Сучасні економісти та конституціоналісти доводять, що саме із фінансовими інститутами, зокрема, з інститутами податків і державного бюджету, точніше – з їх демократизацією, слід пов'язувати зародження конституціоналізму. Підтвердженням тому, зокрема, є конституційні акти Великої Британії.

Втім, конституційно-правовий зміст інституту публічних фінансів пояснюється не тільки його значимістю в будь-якій державі. Вона зумовлена і тим, що особливо важливу роль правове регулювання інституту публічних фінансів і фінансової системи держави має в конституційній державі, оскільки таке регулювання відповідно до принципів правової демократичної соціальної держави колосально збільшує можливості практичного здійснення цих принципів.

Висновки. На наш погляд, посилення конституційного

регулювання публічної власності та публічних фінансів (нормативно-прикладний аспект) та доктринального супроводу відповідних процесів (теоретичний аспект) вказуватиме не тільки на особливе конституційне значення відповідних інститутів, а і їх аксіологічний, синергетичний, функціонально-телеологічний зв'язок із принципами конституційного ладу.

Зарубіжний досвід конституційної економіки свідчить, що більшість конституцій спочатку регулювали фінансово-економічні відносини доволі фрагментарно. По мірі розвитку конституціоналізму конституціоналізація інститутів публічної власності та публічних фінансів посилювалася: конституційне регулювання у цій сфері ставало з часом все більш деталізованим і розгалуженим, а, отже, і об'ємним та функціональним. У зв'язку з цим, звертаємо увагу на необхідність поглиблення деталізації конституційного регулювання публічної власності та публічних фінансів.

На сучасному етапі розвитку конституціоналізму це пояснюється дією тенденцій економізації конституційного права, що зумовлює зростання як важливості, так і складності фінансовоекономічних відносин і їх юридичної регламентації. У цьому контексті виділення у структурі Конституції України окремих розділів про публічну власність та публічні фінанси значною мірою відкликатиметься на тенденції розвитку сучасного конституціоналізму.

Література:

1. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила,

процедури : монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса :

Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с

2. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико -правовий

аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2016. 202 с.

3. Antoine de Montchrétien, sieur de Vateville. Traite de l'economie

politique. Paris, 1868. 197 p. URL: <http://www.archive.org/stream/memoiresurantoio00duva#page/n3/mode/2up>

4. Львова Є. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та

правові виклики до формування (ідеологія та концепт): монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 294 с.

5. Батанов О. В. Конституційне право у сучасному світі: основні

напрями та форми розвитку. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. №7. С. 32–42.

6. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві: досвід

компаративного аналізу: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 365 с.

7. Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації

правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.

8. Лощихін О. М. Конституційна економіка та економічні функції

сучасної держави в умовах глобалізації: концептуальний аспект.

Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools. 2018. № 26(2). С. 239–246.

9. Приходько О. В. Публічно- приватне партнерство в аспекті

конституційної економіки: дис. ... д-ра філос. за спец. 081 – Право. Харків, 2021. 236 с.

10. Савчин М. В. Конституційний лад України та економічний

конституціоналізм. Часопис Київського університету права. 2010.

№ 4. С. 96–100.

11. Олькіна О. В. Економічний конституціоналізм: структурна

характеристика. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30- річчя проголошення незалежності України та 25- річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф.

(м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. Ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 268-270.

12. Худик А. М. Конституціоналізація публічних фінансів в

зарубіжний досвід та українська модель: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 2020. 266 с.

13. Ільницький О. Фіскальний конституціоналізм як нормативний

механізм євроінтеграції у сфері фінансової політики. Український часопис конституційного права. 2022. № 3. С. 81–90.

14. Батанов О. В. Розвиток Конституції України та повоєнне

економічне відновлення України: ідеї, принципи, інструментарій.

Відновлення та розвиток України: ідеї, правові засади, інструментарій: матеріали міжнар. круглого столу, м. Ужгород, 26 грудня 2022 р. Ужгород: УЖНУ, 2022. С. 12–34.

15. Buchanan, James M.. The Logical Foundations of Constitutional

Liberty. Vol. 1. Indianapolis: Liberty Fund, 1999. 546 p.

16. Buchanan J. M. Constitutional Political Economy. The Encyclopedia

of Public Choice. Vol. I / C. K. Roweley, F. Schneider (eds.). Dordrecht etc.: Kluwer.2004. P. 60-67.

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)